

De Fonologische en Leerpsychologische (F&L) methode[®] voor lees- en spellingproblemen.

Uit: Signaal, jaargang 8, nr. 41, juni 1996, pag. 33-35 door T.S.Y. Boumans

Inleiding

In de periode 1987 tot en met 1992 is door T.S.Y. Boumans, taalontwikkelingspsycholoog van Stichting Taalhulp, een methode ontwikkeld voor de aanpak van lees- en schrijfproblemen, met name dyslexie. Deze methode is ontstaan vanuit de praktijk en is gebaseerd op fonologische en leerpsychologische inzichten. De F&L methode is een cognitieve, taalkundige methode. De eigenschappen van Nederlandse woorden bepalen wat er geleerd moet worden, de leerpsychologie bepaalt hoe iets geleerd moet worden. Een van de belangrijkste kenmerken is dat de methode de mens benadert als een intelligent informatieverwerkend systeem. De didactische werkvormen leggen de nadruk op het denkproces, op het logisch redeneren met taal i.t.t. bijvoorbeeld 'uit het hoofd leren' of overschrijven. Dit uitgangspunt maakt de F&L methode zeer geschikt voor begaafde kinderen.

Kenmerken van dyslexie

Dyslectici hebben problemen met het zien van de structuur van de taal en de wetmatigheden die daaruit voortvloeien. Wat vooral opvalt is de gebrekkige informatieverwerking van de klanken. Zwakke fonologische vaardigheid betekent een zwakke basis voor het lezen en is dus begin en kern van de dyslexie' (Dumont 1991).

Praktijk en wetenschappelijke literatuur hebben aangetoond dat kinderen met forse lees- en schrijfproblemen, waaronder dyslexie een (zeer) gebrekkig *fonologisch bewustzijn* hebben. Dit geeft problemen met de auditieve informatieverwerking van klanken, woorden en zinnen. Het veroorzaakt problemen met het auditieve geheugen en een moeizame verwerving van de klank-teken koppeling.

De Nederlandse taal

De Nederlandse klank-teken koppeling is -vergeleken met buitenlandse talen zoals het Engels en het Frans- erg eenduidig. Het alfabet heeft 26 letters, daarmee worden 43 taalklanken gecodeerd, waarvan 23 klinkers. Met name door de regelgeving kan één teken voor meerdere klanken staan en voor verwarring zorgen. De 'a' in 'tak' is bijvoorbeeld anders dan de 'a' in 'taken' en 'sta'. Visueel is het dezelfde letter. De 'e' van 'beresterk' staat voor drie verschillende klanken. De

eerste klinker is de [ee] (van been) met de lange klankenregel, de tweede klinker is de 'stomme e' (van poesje) en de derde klinker is de korte klank [e] (van hek). Het woord zou gelezen kunnen worden als 'berreesterk, bereesterk, beeresterk (tweede e als e van 'hek') of 'beeresteerk' (ee, stomme e en verkeerd toepassen van de lange klankenregel).

Zo kan 'kopen' gelezen worden als 'kopen' of 'koppen' en 'lazen' als 'lassen' of 'laazen'

Bij de leenwoorden worden buitenlandse klank-teken koppelingen gebruikt die afwijken van de Nederlandse. Vergelijk: gieter, genoeg, gaan 'g' is [g] (Nederlands) met chemisch, chaos 'ch' is [g] met chauffeur, chef, chocola 'ch' is [sj], met shop, shampoo, shag 'sh' is [sj], douche, journaal, retour 'ou' is [oe], citroen, cent 'c' is [s] met cola, creme 'c' is [k] en circus, concert met 'c' is [s] en 'c' is [k] door elkaar.

Bij lees- en schrijfproblemen wordt vaak gesproken van een 'zwak woordbeeld'. Mijns inziens is er geen goed woordbeeld mogelijk is zonder een goed klankbeeld van het woord. Aan een juist klankbeeld kunnen alle regels en uitzonderingen gekoppeld worden.

Een verkeerd of onvoldoende geautomatiseerd klankbeeld en onvoldoende inzicht in de structuur van de taal geven met spellen een hoop onder- en overgeneralisaties van regels (niet toepassen wanneer het wel moet resp. wel toepassen wanneer het niet moet). Voorbeelden van regelfouten: zaaggen, zachen, zaagen (zagen), rehering (regering), soken (sokken), wandellen (wandelen), ziekkenhuis (ziekenhuis), wettenschapelijk (wetenschappelijk), ontploven (ontploffen), mester (meester), kassten (kasten), gekoommen (gekomen).

De buitenlandse woorden zijn een struikelblok bij het lezen en doen de twijfel over de spelling en de spellingregels toenemen. Vooral het niet herkennen van deze woorden als een aparte categorie met aparte regels speelt hierbij een rol.

Op deze wankelende basis zullen de grammaticale regels zoals werkwoordspelling (o.a.: d, t, dt), en de regels voor de 'slot n' slecht beklijven. De 'slot n' wordt in het Nederlands meestal niet uitgesproken, is het dan 'de leuken boeke', 'de leuke boeke', 'de leuken boeken' of de 'leuke boeken'?

De F&L Methode®

Schrijven is coderen van klank naar teken. Lezen is decoderen van teken naar klank. Voor beiden is het ontwikkelen van het *fonologisch bewustzijn* dus essentieel.

Behandeling van dyslexie vraagt om een systeem dat werkt met klanken en dat het denken met klanken tijdens de lees- en schrijfhandeling voortdurend activeert. De F&L methode gaat uit van een 'fonologische heropvoeding', gekoppeld aan fonologische regels. De dyslecticus wordt opgeleid tot 'taaldenker' en leert dat de

spelling van een woord niet afhankelijk is van een *woordbeeld* (dit verwijst naar visuele inprenting), maar van een *klankbeeld*. Het taalbewustzijn, dat bij de gemiddelde taalleerder impliciet aanwezig is, wordt expliciet aangeleerd. Bij de begeleiding ligt de nadruk op het begrijpen van het taalsysteem. Taal wordt aangeboden als een logische puzzel van klanken en regels.

De schriftelijke taal is afgeleid van de mondelinge taal. In deze methode worden de spraakklanken in schrift gevisualiseerd met behulp van kleuren. De kleurcode maakt het auditieve karakter van de grafemen zichtbaar en geeft tevens controle over het denkproces van de taalleerder (een verkeerde klankcode valt direct op). Dit versterkt de klank-teken koppeling en geeft een grote impuls aan het technisch lezen of leren decoderen van klankstructuren.

Wij onderscheiden vier soorten klinkers: de lange klanken (aa, ee, oo, uu,), de korte klanken (a, e, i, u, o), de twee-teken klanken (ij/ei, au/ou, ui, eu, oe, ie), de stomme klinkers (onbeklemtoonde 'u', zoals in hekje: e, i, ij) en de drie-teken klanken (aai, ooi, oei). De klinker is de drager van de klankgroep. Dit is hoorbaar en zichtbaar. Een woord heeft net zoveel klankgroepen/lettergrepen als klinkers. Bij het lezen geeft de klinker directe ondersteuning bij het ontsleutelen en anticiperen op woordlengte. De herkenning van de lange klankenregel (lopen i.p.v. lopen) is essentieel voor een beginnend lezer.

Deze methode kent slechts acht basisregels die allemaal afhankelijk zijn van klinkers. Met deze regels kunnen de meeste Nederlandse woorden juist gespeld worden. Het feit dat de regels klinkerafhankelijk zijn, zorgt ervoor dat de klanken steeds het uitgangspunt en het beslissingscriterium zijn voor het wel/niet toepassen van een regel. De regels contrasteren met elkaar en vullen elkaar aan. De onderlinge samenhang tussen de regels zorgt voor een logisch 'compleet' systeem. Een systeem kan beter onthouden worden dan losse regels.

Alle basisregels, zoals de lange klankenregel, korte klankenregel, f/v regel, worden gekoppeld aan een klinkertype. Als voorbeeld noem ik de ch/g regel: begin woord schrijven we 'g', einde woord schrijven we eveneens 'g', met uitzondering van: lach, pech, kuch, toch en zich. Na een lange klank, een twee-teken klank en na een stomme klinker schrijven we 'g' en na een korte klank 'ch' met uitzondering van de werkwoorden zeggen, liggen en leggen. Voorbeelden: graag, gezin, gans, vlug, mag, veeg, zaagsel, zagen, wegen, leugen, begrip, regering, wiegen, rijgen, bochel, vrucht, vochtig. Samenstellingen bestaan uit losse woorden, b.v. slagroom is gemaakt van slag en room.

De F&L methode werkt met klinker-medeklinker structuren. Hierbij wordt de fonologische spelling losgekoppeld van grammaticale spelling, leenwoordspelling, woordbeeld en woordbetekenis.

Het generalisatievermogen van het systeem is zo groot, dat daarmee ook woorden geschreven kunnen worden die niet bestaan en wel voldoen aan de regels van de Nederlandse klankspelling. Met de bovenstaande ch/g regel kunnen bijvoorbeeld de

volgende niet bestaande woorden op juiste spelling beoordeeld worden: bloggel*, kreugel, laachmet*, machter, rijchelen*, puigen, bregen, romopaach*, plochen, rigflop*, mitlaag, gezoeltuigomat en reegpeltegalopoog (*: foutieve spelling).

Het uit het hoofd leren van woordrijtjes is niet meer nodig. Het onthouden van woordjes voor een dag, week of maand hoeft niet meer. De juiste spelling van een woord kan te allen tijde uit de klanken en de klankregels gereconstrueerd worden. Dit is vaak een hele opluchting.

Uiteraard zijn er ook woorden die (gedeeltelijk) niet voldoen aan de Nederlandse spellingsafspraken zoals leenwoorden. Ook zijn er woorden waarbij een grammaticale regel wordt gebruikt. Deze aspecten worden in volgende fases verder uitgebouwd.

De woordstructuur wordt stap voor stap aangeboden: klankzuivere spelling, bijna-klankzuivere spelling, fonologische regels (acht regels), leenwoordspelling, grammaticale spelling (drie hoofdregels) en 'rest'. Alleen de categorie 'rest' kan niet door klank en regel geleerd worden.

Lezen en schrijven (decoderen en coderen) gaan hand in hand en worden dus tegelijk behandeld. Het niveau van de woordstructuren loopt zoveel mogelijk gelijk voor beide processen.

Deze methode besteedt heel veel aandacht aan de auditieve vaardigheden: auditieve analyse (hakken'), auditieve synthese ('plakken') van klanken en klankgroepen en auditief geheugen voor woorden en zinnen. Dit zijn voorbereidende lees- en schrijfhandelingen.

Elke regel wordt uitputtend behandeld alvorens over te gaan naar een andere regel, bijv. van lopen naar logopedie, gemeentebesturen en 'helameesterluurde' (lange klanken regel). Pas als dit goed gaat volgt een nieuwe regel. Dit geeft tevens een goede stimulans aan de auditieve vaardigheden. Woorden met regels die niet behandeld zijn komen niet aan bod.

Alle werkvormen hebben gecombineerde leerdoelen (b.v. klank-teken koppeling,

auditief geheugen, schrijven) en kunnen door elkaar gebruikt worden. Bij de ene werkvorm ligt het accent meer op lezen, bij een andere werkvorm meer op schrijven of bij auditieve vaardigheden.

Nadelen van bestaande methodes voor dyslectici

Het is belangrijk om over een geïntegreerd systeem te beschikken voor technisch lezen en schrijven, omdat uitval in beide vaardigheden begint bij een moeizame koppeling tussen klanken en tekens. De gangbare didactiek scheidt vaak lees- en schrijfmethodes en is voor dyslectici te weinig fonologisch van aard. Nadelen zijn:

- er wordt te weinig aandacht besteed aan de auditieve informatieverwerking, aan het fonologisch bewustzijn, terwijl praktijk en onderzoek juist hebben uitgewezen dat dyslectici daar fors op uitvallen,
- de onderlinge samenhang tussen veel regels is zwak: elke regel moet 'los' van de andere regels geleerd worden,
- de remediëring is vaak hiaatgericht (alleen fouten worden behandeld) en niet systeemgericht,
- er wordt weinig beroep gedaan op het logisch denken, veel spelling moeten uit het hoofd geleerd worden.

Het fonologische aspect houdt ongeveer op bij de klank-teken koppeling en de klankgroepen (lettergrepen). De klinker heeft echter veel meer auditieve waarde, versterkt het re- en decoderingsproces van taalklanken en is een duidelijk 'ankerpunt' voor de acht (fonologische) basisregels. De klankgroep doet dit niet: de acht klinkerafhankelijke regels hebben alle een open klankgroep.

Tot slot

Omdat de schriftelijke taal is afgeleid van de mondelinge taal en dus in essentie een klanktaal is, kunnen wij niet voorbijgaan aan het fonologisch bewustzijn en aan het feit dat heel veel regels expliciet of impliciet gebaseerd zijn op klanken en klankstructuren. Bij een goede didactiek kan dit de dyslectische persoon veel houvast geven, omdat het 'woordbeeld' niet aanwezig is

Literatuur

Psycholinguïstische methode voor lees- en spellingproblemen, ontwikkeling van een methode uit de praktijk. T.S.Y. Boumans en S. Karman. *Logopedie en Foniatrie*, nr. 4, 1993. Voor belangstellenden is een nieuwsbrief van Stichting Taalhulp beschikbaar.